

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Г. С. СКОВОРОДИ

МАЛЬЦЕВА ВЕРОНІКА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 811.161.1'42

**ПОЛІДИСКУРСИВНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН КОНСТИТУЮВАННЯ
ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ
(НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ПРОЗИ)**

10.02.02 – російська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі російської мови філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, доцент
Маслій Олена Василівна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
доцент кафедри російської мови.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, доцент,
Скоробогатова Олена Олександрівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри зарубіжної літератури та
слов'янських мов;

кандидат філологічних наук, доцент,
Гамалі Ольга Ігорівна,
Криворізький державний педагогічний
університет,
доцент кафедри перекладу та слов'янської
філології.

Захист відбудеться « 20 » квітня 2021 року о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.05 Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 221-А.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розісланий « 19 » березня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. В. Щербакова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

На сучасному етапі розвитку теорії дискурсивного аналізу зростає увага до способів створення та функціонування дискурсивних висловлювань, зокрема аналізуються принципи міждискурсивної взаємодії (полідискурсивності, інтердискурсивності та метадискурсивності). Полідискурсивність – це мовний феномен, що репрезентує змішання різних дискурсів та асоційованих із ними типів свідомості в межах одного цілісного повідомлення.

Основу дослідження становить уявлення про дискурс як про соціокультурний феномен, який, з одного боку, впливає на суспільні практики й визначає розвиток мовної особистості, а з іншого – є продуктом знаково-символічної діяльності соціальних груп. У ролі мовного матеріалу виступає сучасна російськомовна проза, що віддзеркалює всі основні механізми створення полідискурсивності в просторі мистецтва. Тип наративу, що цікавить нас, корелює з постструктуралістською філософською думкою, яка сформулювала принципи нон-ієрархічності й нон-селективності, що стверджують множинність істин, і обумовила активне звернення до претекстів.

Дослідження дискурсивних елементів, що набули акцентуації в наративі, передбачає визначення їхньої взаємодії в межах конкретного дискурсу в співвіднесенні із соціальним, естетичним і лінгвістичним контекстами, у яких існує художня література. У сучасній вітчизняній лінгвістиці функціонує поняття «некласичного художнього дискурсу» (Н. В. Кондратенко, П. С. Родін), що якісно відрізняє модерністську чи постмодерністську художню літературу від класичної установками на хаотизацію, дисгармонійність та руйнування мовної ієрархії. Полідискурсивність, яка конституює некласичний художній дискурс, є предметом дослідження дискурсивного аналізу, когнітивної і комунікативної лінгвістики та семіотики, зокрема прагматики. У межах дискурсивного аналізу розглянуто підходи до визначення й типологізації дискурсивних форматів (В. В. Карасик, М. Л. Макаров, О. Г. Ревзіна, Ю. С. Степанов та ін.), а також принципи формування дискурсу (В. Г. Борботько, А. О. Кібрік, І. С. Огієнко, Н. С. Олизько, К. Ф. Седов та ін.), підстави міждискурсивної взаємодії (В. Є. Чернявська та ін.) і дискурсивне варіювання когнітивної семантики окремого слова (О. В. Чернцова). Окремі праці присвячені аналізу певного дискурсивного формату: політичного (Ю. В. Ключев, Ю. В. Маркова), повсякденного (О. В. Кардашова), релігійного (К. В. Бобирьова, О. В. Петрухіна), наукового (О. В. Михайлова), дискурсу художньої літератури (М. А. Кожина, Н. В. Кондратенко, В. І. Тюпа та ін.) і вивченню феноменів полідискурсивності, інтердискурсивності й метадискурсивності (О. В. Белоглазова, А. О. Ієрусалимська, О. Р. Корнієнко та ін.). У низці робіт визначені підходи когнітивної (Т. А. ван Дейк, В. Б. Касевич, О. В. Маслій,

І. В. Тубалова та ін.) та комунікативної лінгвістики до аналізу висловлювання (В. В. Красних, Г. Г. Почепцов, Н. М. Формановська та ін.). Упроваджено міждисциплінарний дискурс-аналітичний підхід до вивчення екстралінгвістичних та естетичних засад створення і функціонування полідискурсивного висловлювання завдяки роботам, присвяченим соціальній взаємодії (Л. П. Бергер і Т. Лукман, П. Бурдьє), постструктуралістській філософії (Р. Барт, Ж. Делез і Ф. Гваттарі, Ж. Дерріда, Ю. Крістева та ін.), літературознавству (П. М. Бабай, М. Н. Липовецький, І. С. Скоропанова та ін.) тощо.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю ввести до наукової практики поняття полідискурсивності, яке в сучасному вітчизняному мовознавстві недостатньо досліджене. Полідискурсивність набуває значущості у творах російськомовних письменників кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя та виражається в цитуванні, автокоментуванні, використанні полісемантичних знаків, залученні тексту до невербального простору культури. Подібна неоднорідність, яка формується шляхом актуалізації кількох дискурсів, наділяється значенням на тлі генеалогічного зв'язку неklasичного художнього дискурсу з постструктуралістською філософією.

Ми вважаємо, що полідискурсивність виступає як смисло-і структуроутворювальний механізм генерування сучасної російськомовної прози, який реалізується на різних рівнях мови – лексичному, фонетичному, морфемному, морфологічному і синтаксичному.

Мета дисертації полягає в розробленні теорії полідискурсивності, що передбачає типологізацію механізмів створення дискурсивної взаємодії та їхнє подальше вивчення.

Поставлена мета реалізується у вирішенні таких **завдань**:

- дати теоретичне обґрунтування поняттю полідискурсивності;
- розглянути підстави виділення цього гіпердискурсивного утворення;
- зіставити теорію полідискурсивності з ученням про поліфонію М. М. Бахтіна;
- обґрунтувати відмінності між полідискурсивністю, інтердискурсивністю та метадискурсивністю;
- визначити роль полідискурсивності у формуванні поліфонічного висловлювання;
- описати мовний матеріал сучасної російської прози, у якому виявлені різні механізми створення полідискурсивності;
- установити й класифікувати механізми, що породжують полідискурсивне висловлювання;
- визначити прагматичне, семантичне та естетичне наповнення проаналізованих літературних фрагментів.

Об'єктом дослідження є полідискурсивність, що виступає як спосіб співіснування кількох дискурсів у межах одного художнього тексту.

Предметом дослідження є механізми дискурсивної взаємодії (інтердискурсивність, метадискурсивність, інтермедіальність дискурсу, мінливі знаки).

Матеріалом дослідження є тексти дев'ятнадцяти романів, однієї повісті, трьох збірок оповідань та есе (Владимир Сорокин «Голубое сало», «Норма», «Роман», «Сердца четырех», «Тридцатая любовь Марины», «Трилогия»; Виктор Пелевин «Ананасная вода для Прекрасной Дамы», «П⁵: Прощальные песни политических пигмеев Пиндостана», «Т»; Светлана Алексиевич «Цинковые мальчишки», Людмила Улицкая «Даниэль Штайн, переводчик», «Казус Кукоцкого», Татьяна Толстая «Кысь», Саша Соколов «Палисандрия», «Школа для дураков»; Михаил Шишкин «Венерин волос», «Пальто с хлястиком»; Евгений Водолазкин «Лавр»; Мария Степанова «Памяти памяти»; Елена Костюкович «Цвингер», Анатолий Вишевский «Хрупкие фантазии обербоксиера Лойса»; Андрей Пичахчи «Прогулка по ночному городу», Дмитрий Горчев «Сказки»). Вибір матеріалу зумовлений пошуками найбільш репрезентативних літературних творів, у яких відображено різні способи формування полідискурсивного художнього висловлювання. Незважаючи на значний обсяг матеріалу, авторська картотека складає лише 1000 найбільш показових дискурсивних фрагментів, із яких у тексті дисертації проаналізовано понад 350, що, утім, дає змогу простежити певні тенденції та виявити особливості функціонування полідискурсивності в сучасній російськомовній прозі. Невелика кількість ілюстративного матеріалу зумовлена теоретичним характером роботи та детальним аналізом кожного художнього контексту.

Методологією основою дослідження є когнітивно-дискурсивний, семіотичний (соціосеміотичний, прагматичний) та інтерпретаційний підходи. Метод *суцільного добору* актуалізовано під час процесу відбору художнього матеріалу, який побудований на механізмах полідискурсивності. *Когнітивно-дискурсивний* метод застосовано у двох аспектах – текстуальному та контекстуальному, перший із яких передбачає структурний аналіз мови, а другий спрямований на вивчення описуваної ситуації мовлення (час, місце, учасники спілкування, тема тощо). *Інтерпретаційний* метод дозволяє співвіднести конкретний твір із широким колом претекстів та конвенційних висловлювань, що складаються не лише з текстів художньої літератури, але й із прецедентних імен, соціокультурних патернів, історичних даних, ідеологічних гасел тощо. *Семіотичний* метод спрямовано на вивчення функціонування окремого знака в різному дискурсивному оточенні, що стає запорукою створення полідискурсивного висловлювання. *Прагматичний* аналіз використано для виявлення позиції мовця, експлікації його мотивів, тактики та стратегії мовлення.

У процесі написання також залучено дані лінгвокультурології, соціології, психології, філософії (постструктуралізму), урахування яких

поглиблює уявлення про феномен полідискурсивності та відповідає постнекласичному типу письма (настанова на деконструкцію, «подвійне письмо» (термін І. І. Скоропанової), уявлення про світ як про текст тощо), а також метод *критичного дискурс-аналізу*, який дозволяє вилучити імпліцитну екстралінгвістичну інформацію, приховану в тексті художнього твору.

Наукова новизна дослідження обумовлена тим, що в дисертації вперше визначаються методологічні основи для вивчення полідискурсивності художнього тексту, а також уперше виявляються дискурсивні механізми, що забезпечують функціонування і тиражування цього дискурсивного феномена.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження обґрунтоване тим, що його положення розвивають і доповнюють низку істотних аспектів теорії некласичного художнього дискурсу, а також формують уявлення про полідискурсивність як спосіб породження поліфонічного висловлювання.

Практична цінність роботи обумовлена можливістю використання результатів дослідження з навчальною метою, а саме в курсах із теорії та філософії мови, у спецкурсах із дискурсології, когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням з авторським підходом до аналізу полідискурсивної природи сучасної російськомовної прози.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію в повному обсязі обговорено на засіданні кафедри російської мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 4 від 19 листопада 2020 року). Окремі положення роботи представлені на конференціях аспірантів філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, а також у доповідях на міжнародних і всеукраїнських конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Світова література в сучасному науковому дискурсі» (Харків, 10–11 листопада 2016 р.); VIII Міжнародній науковій конференції «Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах», присвяченій 100-річчю ДНУ імені Олеся Гончара та 100-річчю кафедри загального та слов'янського мовознавства (Дніпро, 6–7 квітня 2017 р.); VII Міжнародній науковій конференції «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (Кам'янець-Подільський, 5–6 жовтня 2017 р.); Міжнародній науковій конференції «Ідеї Харківської філологічної школи в парадигмах сучасного гуманітарного знання: традиції і новаторство» (Харків, 19–20 жовтня 2017 р.); II Международной научной конференции «Знаковые имена современной русской литературы: Евгений Водолазкин» (Краків, 17–19 травня 2018 р.), Усеукраїнській науковій конференції «Правда життя й міф літератури (філологічні читання, присвячені сторіччю Олеся Гончара)» (Харків, 18 квітня 2018 р.);

Усеукраїнській науковій конференції «Традиції і новаторство в лінгвістичній науці ХХІ століття» (Харків, 8–9 жовтня 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 7 одноосібних статтях, із них 4 статті надруковано у фахових виданнях, ліцензованих МОН України, 1 стаття – у зарубіжному галузевому виданні, 1 стаття – у колективній монографії, 1 стаття – у нефаховому науковому виданні України.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг загального тексту дисертації складає 226 сторінок, із них 180 сторінок (8,79 авт. арк.) основного тексту. Список використаних джерел містить 264 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтована актуальність обраної теми, сформульовані мета й завдання, визначені об'єкт, предмет і матеріал дисертаційного дослідження, схарактеризовані наукові методи, висвітлені наукова новизна, практичне та теоретичне значення отриманих результатів, указані форми апробації дослідження, наведена загальна кількість наукових публікацій, що висвітлюють основні положення дисертації, а також подана інформація щодо загальної структури й обсягу роботи.

Перший розділ «Теоретичні основи аналізу дискурсу» складається з п'яти підрозділів. У першому та другому підрозділах подане визначення дискурсу та стисло представлені підходи до вивчення описуваного поняття: когнітивний, комунікативний, соціолінгвістичний, психолінгвістичний, формальний, функціональний тощо. Ґрунтовно описано методологію дискурс-аналізу, за якою дискурс постає як категорія влади, що оперує пов'язаною з нею ідеологією. Методологічна розвідка вможливила створення комбінованого підходу до вивчення складної полідискурсивної структури постмодерного художнього тексту. Дискурс водночас є вербалізацією індивідуального ментального простору мовної особистості та готовим висловлюванням, що впроваджене попередніми суспільними, культурними, історичними практиками.

Третій підрозділ присвячений установленню співвідношення між поняттями «текст» і «дискурс». Згідно із цим співвідношенням останнє поняття постає як єдність процесу (мовлення чи письма) та результату (тексту). Дискурс представлений як сукупність текстів, кожен із яких є відкритим у міжтекстовому просторі. Отже, літературні тексти є маніфестацією художнього дискурсу.

У четвертому підрозділі описані підходи до класифікації дискурсивних форматів. В основу дослідження лягла таксономія, згідно з якою головними аспектами виділення дискурсу є прагматичний і соціокультурний: за темою, обставинами створення дискурсу і за соціальними інститутами (інституційні та неінституційні дискурси) (за В. І. Карасиком). Досліджуваний тип дискурсу пов'язаний із постструктуралістською філософською думкою,

у якій сформувалися принципи множинності істин, діалогічності, нон-ієрархічності і нон-селективності. Цим обумовлене створення мовної гри на дискурсивному рівні, відображеної у зверненнях до претекстів (цитатність, пародіювання, жанрове наслідування), експлікації авторської позиції, змішанні різних типів мистецтва тощо.

Концепція дискурсу нелінійної структури (В. Г. Борботько, О. В. Кардашова, Н. С. Олизько, М. Фуко та ін.), подана в п'ятому підрозділі, корелює з уявленнями про синергетичність дискурсу, яка є характерною для постмодерного художнього тексту. Дискурс нелінійної структури є відкритим текстом, що перебуває в безперервному становленні. Множина, уміщена в межах будь-якої структури, компенсує своє зростання завдяки законам рекомбінації, що стає запорукою виникнення нелінійних дискурсів. Суб'єкт дискурсу нелінійної структури постає як нецілісна, внутрішньо поліфонічна особистість, яка володіє множинними дискурсивними ідентичностями та асоційованими з ними ідеологічними настановами. Мова є простором потенційно безмежної кількості дискурсивних висловлювань, закріплених у свідомості колективного суб'єкта, що їх можна засвоїти як певну конвенціональну цілісність без необхідності реконструювати процес-ініціацію породження висловлювання. Людина, яка репрезентує себе в новій діяльності, набуває соціального досвіду, що організовує, структурує й видозмінює її особистість, розширюючи реєстр можливих іпостасей. Перелік основних характеристик дискурсу нелінійної структури, як-от відкрита інтерпретативність, діалогічність (автореферентність включно), неоднорідність смислу і змісту, смислова надмірність, демонструє внутрішній зв'язок між описуваним типом дискурсу, неklasичним художнім дискурсом та досліджуваним феноменом полідискурсивності.

У другому розділі «Полідискурсивність як гібридне дискурсивне явище», який складається із шести підрозділів, досліджується поняття полідискурсивності, установлюється взаємозв'язок між описуваним мовним феноменом та лінгвістичним, філософським і літературознавчим контекстами.

У першому підрозділі розглянута історія питання й наведене визначення терміну «полідискурсивність». У роботі прийняте таке визначення: *полідискурсивність* – це створення поліфонічного висловлювання, яке апелює до безлічі дискурсивних практик, що співіснують у межах одного висловлювання, кожна з яких передбачає актуалізацію певної ідентифікації, обумовленої прагматико-ідеологічним компонентом дискурсу.

Функціонально-прагматичний аспект (за І. Р. Гальперінім) полідискурсивності, представлений у другому підрозділі, зумовив аналіз змістовно-фактуальної, змістовно-концептуальної та змістовно-підтекстової інформації, поданої в художніх текстах. Згідно із цим аспектом аналізу полідискурсивності відомості про описувані події містять конотативний елемент, який передбачає експлікацію змісту висловлювання та його

переосмислення в соціально-політичному, історичному та культурному контекстах.

Некласичний художній дискурс буде діалогічні відносини не лише з іншими текстовими системами, але й з особистістю читача, який інтегрується до метасистеми твору. Унаслідок цього в постмодерному тексті особливого статусу набуває імпліцитна підтекстова інформація, що потребує експлікації та розкодування.

Третій підрозділ присвячений філософському обґрунтуванню феномена полідискурсивності, яке конститується відповідно до постструктуралістської філософії: епістемологічна криза (відсутність вірогідного знання в будь-якому дискурсі), аксіологічна відносність (заперечення ієрархічної структури, що стверджує певні компоненти як значущі або цінні), діалог із різними культурами, художніми формами, мовна гра тощо (Р. Барт, Ж. Дерріда, Ж. Делез, Ю. Крістева, Ж. Ф. Ліотар, М. Фуко). Повторна актуалізація будь-якої мовної одиниці призводить до нашарування кодів, дискурсів, розширення художньої картини світу.

Зв'язок між полідискурсивністю й теорією поліфонії М. М. Бахтіна, досліджений у четвертому підрозділі, будується на декількох засадах. По-перше, це принцип діалогічності: за М. М. Бахтіним «соціальні діалекти», які віддзеркалюють ідеологічні позиції мовців, перетинаються та стикаються один з одним. По-друге, це типи діалогічної взаємодії (наслідування чужого висловлювання та полісемантичного знака, звернення автора до власного тексту, використання кодів інших видів мистецтв), спираючись на які ми виокремили такі механізми створення полідискурсивності: інтердискурсивність, мінливий знак, семантика якого змінюється відповідно до контекстуального оточення, метадискурсивність та інтермедіальний вимір некласичного художнього дискурсу.

П'ятий підрозділ присвячений уже згадуваним механізмам організації полідискурсивного тексту. *Інтердискурсивність* передбачає звернення до попередніх висловлювань, дискурсивних концептів, прецедентних імен, жанрових канонів тощо. *Інтермедіальність* – це креолізоване, полікодове висловлювання, що є результатом поєднання різних видів мистецтва. У широкому сенсі інтермедіальність є створенням цілісного поліхудожнього простору в системі культури. Семантичне наповнення *мінливого знака* залежить від того чи іншого дискурсу, який актуалізується у свідомості читача. Накладення і одночасна акцентуація відразу декількох значень конкретного знака ускладнює його зміст, що дозволяє виявити області перетину концептуальних значень і встановити трансформації, яких зазнають ці знаки. *Метадискурсивність* набуває відображення в автокоментуванні, автореференції, а також в експлікації авторської інстанції. У такий спосіб письменник зображує картину розщепленої (множинної) дійсності, забезпечує співіснування кількох поглядів в одному просторово-часовому векторі й актуалізує систему «Я / Інший», ключову для створення й тиражування полідискурсивності. Змішування дискурсів може

здійснюватися завдяки злиттю декількох механізмів створення полідискурсивності. При цьому полідискурсивність постає як найбільш органічний спосіб конструювання реальності, оскільки будь-яке висловлювання не існує ізольовано, воно завжди включене до соціокультурного контексту, який передбачає існування безлічі різних дискурсів і моделей світобачення, що корелюють із ними.

У шостому підрозділі визначені роль і місце полідискурсивності в процесі створення художнього тексту. Конструювання художньої реальності певною мірою здійснюється завдяки відображенню соціальних, історичних і культурних артефактів. У сучасній художній літературі подібне «привласнення» колективного слова набуло особливого статусу завдяки філософії постструктуралізму, що постулює відсутність будь-якого оригіналу, вторинність і похідність будь-якої думки чи акту мовлення.

Третій розділ «Реалізація принципів полідискурсивності в сучасній російськомовній прозі», що складається із шести підрозділів, присвячений аналізу художнього матеріалу відповідно до вищеназваних механізмів створення полідискурсивності.

У першому підрозділі проаналізоване відображення принципів полідискурсивності на різних рівнях мови (лексичному, фонетичному, морфемному, морфологічному, синтаксичному). Наведемо приклад реалізації полідискурсивності на лексичному рівні. Полісемантичне слово «смотрящий» [Степанова 2019 : 55]¹ відсилає до трьох дискурсів: художньо-естетичного (той, хто естетично оцінює, як синонім до слова «критик»), буденного (той, хто дивиться) і кримінального («*Смотрящий – тот, кто смотрит за криминальным порядком на хате, в зоне или области и не допускает так называемого беспредела*»). Це нашарування дискурсів аксіологічно аргументоване: перехід зі сфери високого мистецтва, позначеної автором як області «*божественного*», до сфери «*человеческого, ну еще того, воровского*» співвідноситься з основною ідеєю твору: присвоєння пам'яті і маніпулювання нею, спрямоване на усунення з культурно-історичних фактів і артефактів «чужої суб'єктивності» і наповнення їх своєю. «Смотрящий» у контексті твору М. Степанової виступає як інстанція влади: він осмислює і перетворює побачене відповідно до своїх уявлень про світ, сформованих наявними дискурсивними практиками.

Полідискурсивність, реалізована на фонетичному рівні, представлена наступним контекстом: «*Убили те, чья трехбуквенная кликуха и прежде произносилась в этом доме с гадливостью. Клубок гадюк, колтуны, колдуны, гробовой бобок*» [Костюкович 2014: 44]². «Трехбуквенная кликуха» відображається в ряді повторюваних приголосних звуків: [к] (шість разів) і [б] (чотири рази). Незважаючи на те, що г повторюється лише два рази, читачеві нескладно на підставі звуків [к] і [б] відновити аббревіатуру КГБ.

¹ Степанова М. М. Памяти памяти : романс. Москва : Новое издательство, 2019. 408 с.

² Костюкович Е. А. Цвингер : роман. Москва : АСТ : CORPUS, 2014. 720 с.

Другий підрозділ присвячений аналізу мінливого знака, полісемантизм якого реалізується завдяки матеріалізації метафори, квазіетимології, евфемізації та потенційній багатозначності окремого слова, що може входити відразу до декількох дискурсивних систем.

Проаналізувавши категорію полісемантичності окремих «вузлових» точок дискурсу, ми виділили два основних способи вживання мінливих знаків: мовна гра й експлікація закладеної в знак багатозначності, співвіднесеної з різноманітними дискурсивно-ідеологічними практиками. До першого типу ми відносимо гіпербуквалізацію метафори й оживлення внутрішньої форми слова, що відображає ігрову функцію мови і прагматичні настанови автора: *«с петровских дней здесь куют офицеров для службы на военных кораблях. Лейтенант неловко стукнулся головой о фонарный столб, <...> лоб лейтенанта отрывисто звякнул»* [Сорокин 2002 : 279]³. Оскільки дієслово «ковать» у своєму прямому значенні вживається лише щодо металу, а переносне значення відкидається автором, оскільки є певною абстракцією, офіцер постає як монструозне породження тоталітарного режиму: він є машиною для виконання наказів.

Породжувана багатозначність стає полем боротьби різних дискурсів за домінуючу позицію в межах конкретного висловлювання. Із мінливим знаком пов'язана найбільша кількість контекстів, що репрезентують комунікативну невдачу. Неможливість повного розуміння при цьому зазвичай пов'язана з різними дискурсивними ідентифікаціями співрозмовників: *«Даждь же ему великий град Псков. <...> И се довлеет ему на пропитание. <...> Фома, увидев, что посадник Гавриил опечален, рассмеялся: Да не парься ты, ё-моё. Не можешь дать ему этот город – не давай. Он и без тебя его получит»* [Водолазкин 2018 : 199]⁴. Персонажі залучаються до релігійного дискурсу, у якому мова йде не про місто Псков, а про «град небесний» – земний Єрусалим, до якого здійснює своє паломництво герой, і «неземний» – Царство Боже. Посадник розуміє пропозицію юродивого буквально, чим порушує правила гри, і через це Хома виганяє його з релігійного дискурсу жаргонним *«Да не парься ты, ё-моё»*.

У третьому підрозділі проаналізований інтермедіальний аспект реалізації принципів полідискурсивності: сценарно-драматургічний, авдіальний, екфрастичний дискурси. Авдіальний складник представлений музичним дискурсом, відображенням артикуляційних особливостей мовця, шумом і криком. Репрезентативною з цієї точки зору виявляється творчість Саші Соколова, оскільки письменник уводить поняття проєзії, що поєднує властивості двох родів літератури, і робить настанову на ритмізацію прози, а це неминує тягне за собою «музикалізацію» тексту. Так, оповідач «Школи для дураков» за допомогою звуконаслідування описує музику, що оточує людину в побуті, але залишається не розпізнаваною: *«Дин-дон, бим-бом, тик-так, тук-тук, скрип-скряп. <...> это мои любимые звуки, звуки*

³ Сорокин В. Г. Собрание сочинений в 3 т. Москва : Ад Магинем, 2002. Т. 1. Норма. С. 7-314.

⁴ Водолазкин Е. Г. Лавр : роман . Москва : АСТ, 2018. 440 с.

летящего по дачной тропинке веселого велосипеда» [Соколов 2009 : 41]⁵. Зовсім іншої мотивації набуває авдіальний код у романі В. Сорокіна «Норма». Оповідач пише листи, у яких об'єктивується акт насильства: «кео роты вадынака долозанероваторамибараррапрриепимрипп...». Епістолярний дискурс завершується криком «aaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaa...» [Сорокин 2002 : 249–257], який можна проінтерпретувати як мовну атрицію – процес деградації і подальшого розпаду системи рідної мови. Проаналізований матеріал демонструє зв'язок авдіальності з гармонізацією та дисгармонізацією художнього простору.

Екфрастичний дискурс, трактований у вузькому сенсі як взаємодія літератури й живопису чи скульптури, віддзеркалюється не лише в описі культурних артефактів, створених художниками чи скульпторами, але й у наслідуванні мальовничої техніки лєсирування (Андрей Пичахчи «Прогулка по вечернему городу [лит-скульптура пространства из сборника литобъектов]⁶»), яка передбачає пошарове додавання кольору на полотно.

Сценарно-драматургічний код реалізується завдяки театралізації фікціонального простору, використанню авторських приміток, зверненню до прецедентних текстів, асоційованих із кінематографом. Сучасний письменник прагне до розгерметизації художнього світу, спрямованої на створення нон-ієрархічного поліхудожнього простору.

У четвертому підрозділі досліджена роль метадискурсивності у створенні розщепленої картини реальності. Метадискурсивність пов'язана з автореференцією, що постає як співприсутність декількох суб'єктних позицій у межах одного висловлювання та реалізується у виявленні авторської інстанції в тканині художнього твору, значущих повторах тощо.

Оповідач може звертатися як до персонажа роману («Школа для дураков» Саша Соколова; «Т» Віктора Пелевіна), так і до читача («Венерин волос» Михайла Шишкіна, «Сказки» Дмитрія Горчева). Залучаючи читача до діалогу й роблячи персонажа частиною об'єктивної дійсності, автор руйнує кордони між вигадкою та реальністю, містифікує текст: «Вот ты сейчас пишешь эту строчку, а я ее как раз читаю. Ты вот сейчас поставишь в конце этого предложения точку, а я до нее как раз в то же самое время доберусь» [Шишкин 2014 : 531]⁷. При цьому відбувається репозиціонування: повідомлення дається від імені читача й адресується авторові роману. Здається, що це висловлювання може сприйматися як демонстрація хиткості меж, які виникають між суб'єктами, що породжують та сприймають повідомлення, здатності однієї інстанції перетікати в іншу: письменник у будь-який момент може стати читачем, який у сучасній філософії розглядається як єдино наявний автор тексту.

П'ятий підрозділ присвячений інтердискурсивному виміру полідискурсивності, що твориться за допомогою цитат, квазіцитат, згорнутих

⁶ Соколов Саша. Школа для дураков. Между собакой и волком. Палисандрия. Эссе. Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2009. 608 с.

⁷ Шишкин М. П. Венерин волос. Москва : АСТ, 2014. 540 с.

дискурсивних висловлювань, прецедентних імен, символічного знака, який виступає в ролі дискурсивного маркера. Наприклад, М. Шишкін переосмислює в особистісному ключі класичний сценарій посвячення в поети: *«серафимы <...> били по яйцам, выкручивали руки, рвали – по Далю – мясистый снаряд во рту, служащий для прокладки зубами пищи, и шептали: восстань, виждь, внемли и жги»* [Шишкін 2017 : 203]⁸. Багатошарова структура цього художнього висловлювання конструюється з допомогою інтердискурсивності, що реалізується завдяки індивідуальному дискурсу О. С. Пушкіна (вірш «Пророк»), а також наслідуванню інституційних дискурсів – владного, пов'язаного з насильством, (*«били по яйцам, выкручивали руки»*), релігійного (*«серафимы», «восстань, виждь, внемли»*) і наукового (*«по Далю – мясистый снаряд во рту, служащий для прокладки зубами пищи»*). Християнський дискурс, узятий за основу в пушкінському вірші, набуває зниженої конотації, оскільки пов'язується з експлікованим насильством: образ стає предметним, із нього зникає метафоричність (порівняйте, *и «вырвал грешный мой язык <...> и жало мудрыя змеи <...> вложил десницею кровавой»* [Пушкін 1969 : 257]⁹ і *«рвали – по Далю – мясистый снаряд во рту»*). Незавершеність і тривалість дії, виражена за допомогою дієслова недоконаного виду *«рвали»*, протиставляється дії *«вырвал»*, що закінчилася переродженням ліричного героя «Пророка». Метою катувань у шишкінському контексті стає не якісна зміна митця і його творчості, а насильство. У такий спосіб М. Шишкін переосмислює роль і долю літератора в Росії: письменник стає об'єктом владної тиранії. З одного боку, цей механізм створення полідискурсивності спрямований на деканонізацію ціннісно значущих дискурсивних висловлювань, експлікацію влади соціально-ідеологічних практик і співвідносних із ними дискурсів, що накладають на будь-яке висловлювання низку обмежень. З іншого боку, уключення чужого слова постає як актуалізація й оновлення наявних дискурсів, із яких, власне, і складається культурна традиція суспільства.

Вплив полідискурсивності на образ персонажа, розкритий у шостому підрозділі, пов'язаний із трансмутацією картини світу, просторово-часової парадигми, що призводить до подолання лінійності тексту. Полідискурсивність дозволяє вказати на умовність часових і соціальних меж, вивести оповідь на буттєвий рівень. Нелінійність сучасного прозаїчного тексту реалізується за рахунок головної особливості художнього дискурсу: його здатності органічно містити й освоювати інші види дискурсів. Отже, сучасна література зображує принципово нову художню реальність, розщеплену, багатовимірну, зіткану із «чужого слова». Подібні пошуки неминуче призводять до появи нового типу письма, полідискурсивного за своєю природою. Особистість при цьому осмислюється як принципово множинний, незвідний до єдиного цілого конгломерат дискурсивних ролей,

⁸ Шишкін М. П. Пальто с хлястиком : сб. Москва : АСТ, 2017. 318 с.

⁹ Пушкин А. С. Собрание сочинений в 6 т. Москва : Правда, 1969. Т. 1. 526 с.

засвоених людиною під час соціальних інтеракцій. У цій соціокультурній ситуації полідискурсивність постає як єдино можливий і адекватний механізм створення художнього простору, що відповідає вимогам сучасного читача.

ВИСНОВКИ

У **висновках** узагальнено основні результати дослідження.

Наукове осмислення природи дискурсу як внутрішньо розщепленої структури, що формується шляхом зіткнення двох опозиційних інстанцій – «свого» і «чужого», дозволяє говорити про будь-який дискурс як про діалогічну взаємодію, за якої один голос виступає домінуючим, а інший постає периферією, що конституює гегемонний дискурс відповідно до принципів імагології – я є тим, що не зайняте фігурою «іншого». При цьому дискурс виступає не як простір, тотожний конкретному акту мовлення або текстопородження, а як гігантський мнемонічний комплекс усталених соціальних практик, відкритий для кожного суб'єкта мовлення, здатного до самоідентифікації в конкретній дискурсивній позиції.

Такий погляд на організацію дискурсу актуалізує уявлення про дискурс нелінійної структури, що характеризується відсутністю єдиного суб'єкта мовлення, здатністю до відтворення й тиражування, відкритістю й мінливістю. Відповідно до теорії безсуб'єктного дискурсу М. Фуко, індивід, що набуває ролі транслятора конкретного дискурсу, займає порожнє місце, відведене дискурсом для реалізації ролі мовця. Комунікант долучається до різних дискурсів, що уможлиблює множинну самоідентифікацію. Це трансформує змістове наповнення кожного конкретного висловлювання, породженого в межах певної дискурсивно-ідеологічної системи, а також зумовлює неможливість повного збігу фігури мовця, людини, що здійснює мовленнєву діяльність, і дискурсивно зумовленої позиції суб'єкта мовлення.

Уявлення про нелінійну структуру узгоджується з розумінням дискурсу як колективного мовного досвіду – певної сукупності всього коли-небудь висловленого чи написаного. Зазначені параметри достатньою мірою відображають сутнісні ознаки некласичного художнього дискурсу, серед яких слід виділити плюралізм, розгерметизованість, постмодерністську всеохопність (будь-який феномен реальності може стати об'єктом осмислення й естетизації), подвійне письмо (одночасна орієнтація на белетристику та «високу» літературу), ігровий характер породжуваного художнього висловлювання. Прозовий текст організовується за принципом збігання і взаємодії декількох дискурсів у межах одного висловлювання, що дозволяє нам звернутися до феномену полідискурсивності.

На нашу думку, у контексті постструктуралістської філософської традиції категорія полідискурсивності в художніх висловлюваннях набуває тотального характеру, що зумовлено складністю й фрагментарністю ментального світу кожної сучасної людини, зокрема й митця, а також

висуненням і затвердженням інстанції читача як смислопороджувального центру. Будь-яка інтерпретація призводить до прирощення додаткових дискурсивних смислів, близьких і зрозумілих сприймаючому суб'єктові, що тягне за собою зміни семантичного наповнення висловлювання загалом.

Запропоноване поняття полідискурсивності передбачає існування гіпердискурсивної структури, яка конституюється за допомогою різних механізмів, що працюють на створення полісемантичного висловлювання. Ми виділили чотири основні способи породження полідискурсивності: інтердискурсивність, метадискурсивність, інтермедіальність, мінливий знак.

Інтердискурсивність організовується як відсилання до інституціональних або індивідуальних дискурсів, що передбачає включення до художнього дискурсу цитат, алюзій, наслідування жанрових канонів або індивідуальної манери письма письменника-класика тощо. Апеляція до інституційних дискурсів може здійснюватися шляхом уключення до тексту преконоструктивів або символічних знаків, асоційованих із певним дискурсом.

Сучасний автор удається до нашарування різних дискурсів, перемикаючи модальності і не дозволяючи одному голосу реалізувати свої владні властивості. Як показав аналіз матеріалу, сучасний автор звертається до прецедентних текстів із метою деконструкції, що передбачає іронічне відчуження від авторитетної думки, спрямоване на перетворення готового висловлювання. Метою інтердискурсивної взаємодії є розгерметизація некласичного художнього дискурсу, розширення хронотопу, відновлення, відродження «старого» слова, прийняття колективного досвіду як особистого та зняття опозиції між чужим і своїм.

Метадискурсивність віддзеркалюється у взаємодії автора з дискурсом власного художнього твору. Виявлення авторської модальності має ігровий характер і демонструє сприймаючій свідомості фікціональність створюваного світу. У сучасного художника немає мети переконати читача в реальності того, що відбувається; автор більше використовує текст як платформу для експлікації буттєвої сутності слова, затвердження його як динамічного, перетворюваного, багатозначного.

Звідси виникає уявлення про текст як про головного героя, що характерно для творчості Саші Соколова, Марії Степанової, Михайла Шишкіна, Віктора Пелевіна, Володимира Сорокіна, Тетяни Толстої. Автореференція працює на виявлення структури художнього твору, акцентуацію значущих елементів художнього висловлювання, переструктурування, перепозначення вже сказаного. Також цей механізм утягує сприймаючого суб'єкта в активне смислотворення, ставить інстанцію читача поряд з оповідачем або персонажем, руйнуючи у такий спосіб кордони між дійсністю і мистецтвом.

Інтермедіальний вимір дискурсу передбачає використання кодів інших художніх систем, велика частина з яких є невербальними (архітектура, скульптура, переважна кількість живописних або графічних

робіт). Інтермедіальність сприяє розширенню жанрового розмаїття некласичного художнього дискурсу (Андрей Пичахчи «Прогулка по вечерньому городу [лит-скульптура простанств из сборника литобъектов]»), трансформації родів літератури (створення Сашею Соколовим проєзії, яка поєднує епос, лірику, а також асоційований із лірикою авдіальний код), створення універсальної метамови культури, утіленої в поліхудожньому тексті.

Особливої уваги варта теорія мінливих знаків, згідно з якою в текстовому просторі існують точки перетину декількох дискурсів. Читач, стикаючись із подібними полісемантичними структурами, створює дві або більше паралельні моделі інтерпретації того чи того висловлювання, вибираючи з них ту, яку він вважає найбільш вдалою. Отже, знак активує сприйняття адресата, спонукаючи його до співтворчості, а також дає можливість реалізувати дискурсивну множинність, сформовану соціокультурним досвідом конкретної людини. До моменту прочитання твір постає як сукупність нереалізованих смислів, утілити які може лише сприймаючий суб'єкт.

Полісемантичність окремих елементів співвідноситься з проблемою неможливості повного розуміння, яка віддзеркалюється в ілюстративних прикладах комунікативних невдач, пов'язаних із дискурсивними ідентифікаціями, що не збігаються, і різними прагматичними настановами співрозмовників. Сучасний автор часто вдається до оживлення внутрішньої форми слова, буквалізації метафори, що ми розуміємо як мовну гру, спрямовану на деконструкцію нав'язаного знакові дискурсивного значення, реалізацію ігрової функції, потенційно закладеної в переважній кількості елементів мовної системи.

Полідискурсивність спрямована на створення стереоскопічного світу, який тим вірогідніший, чим ширший діапазон репрезентованих у ньому дискурсів. Персонаж, що має безліч дискурсивних ідентифікацій, постає як образ універсальної, позачасової людини, яка має доступ до безмежної кількості прецедентних текстів і культурних артефактів.

Перспективу дослідження становить детальний аналіз механізмів створення полідискурсивного художнього висловлювання, розширення матеріальної бази дослідження, виявлення глибинного зв'язку між свідомістю людини та полідискурсивністю. Це, на наш погляд, дозволить ґрунтовніше описати досліджуваний феномен як принцип конституювання сучасного художнього тексту.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

Наукові статті, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації (фахові видання):

1. Мальцева В. В. Полидискурсивность как преодоление линейности текста (на материале романа Е. Г. Водолазкина «Лавр»). *Русская филология*.

Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды. 2017. № 1 (60). С. 28–33.

2. Мальцева В. В. Дискурс во власти стереотипов: деконструкция языка в романе Владимира Сорокина «Норма». *Вісник Дніпропетровського університету. Сер. «Мовознавство»*. 2017. Вип. 23 (1). № 11. Т. 25. С. 69–77.

3. Мальцева В. В. В поиске утраченной идентичности: полидискурсивность в романе Саши Соколова «Школа для дураков». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. 2017. Вип. 44. С. 213–218.

4. Мальцева В. В. Лингвистические методы анализа художественного дискурса. *Русская филология. Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды*. 2018. № 4 (66). С. 11–17.

Наукова стаття, у якій опубліковані основні наукові результати дисертації (вітчизняні нефахові видання):

5. Мальцева В. В. Чужое слово чуждого мира: проблематизация власти дискурса в романе Виктора Пелевина «Т». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. «Філологія»*. 2017. Вип. 77. С. 75–80.

Наукова стаття, у якій опубліковані основні наукові результати дисертації (зарубіжне спеціалізоване видання):

6. Мальцева В. Проблема оригинала и копии как средство создания полидискурсивности в романе Михаила Шишкина «Венерин волос» [Електроний ресурс]. *Path of Science: International Electronic Scientific Journal*. 2018. Vol. 4. № 11. P. 5001–5006. URL. : <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/566>

Наукова стаття, яка засвідчує апробацію матеріалів дисертації:

7. Мальцева В. Полидискурсивность в романе Евгения Водолазкина «Лавр» как способ создания образа всечеловека. *Знаковые имена современной русской литературы. Евгений Водолазкин: коллективная монография под ред. А. Скотницкой и Я. Свежего*. Краков: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 2019. С. 509–519.

АНОТАЦІЯ

Мальцева В. В. Полідискурсивність як феномен конституювання художнього тексту (на матеріалі сучасної російської прози). Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.02 – російська мова. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, МОН України, Харків, 2021.

Дисертаційна робота присвячена вивченню полідискурсивності сучасної російської прози. Полідискурсивність – це спосіб творення такого художнього висловлювання, яке апелює до великої кількості дискурсів, що співіснують у сфері соціальних відносин. Ми впроваджуємо новий підхід до розуміння полідискурсивності як наддискурсивного явища. Відштовхуючись від теорії поліфонічного роману, розробленої М. М. Бахтіним, ми пропонуємо розглядати інтердискурсивність, метадискурсивність, мінливий знак та інтермедіальність неklasичного художнього дискурсу як механізми створення полідискурсивного висловлювання.

Дискурсивний підхід дозволив звернути увагу на функціонування та сприйняття тексту, визначити сталі дискурсивні структури, які відіграють текстотвірну роль, а також окреслити місце автора та читача в генеруванні постмодерної прози. Полідискурсивність спонукає читача до активного співавторства, адже текст не може реалізуватися без інстанції сприймаючого суб'єкта.

Сучасний письменник створює багатомовний, поліфонічний текст за допомогою перемикання дискурсів, що не дозволяє одному голосу стати домінуючим та впровадити свою ідеологічну модель. Автор звертається до готових дискурсивних висловлювань, як правило, із метою деконструкції їхнього змісту, зниження смислу та іронічного переосмислення попереднього досвіду. Розгерметизація дискурсу сучасної російської прози уможливорює створення нелінійного хронотопу та універсального позачасового героя, який здатен мати декілька дискурсивних ролей.

Ключові слова: дискурс, критичний дискурс-аналіз, нелінійний дискурс, полідискурсивність, інтердискурсивність, метадискурсивність, неklasичний художній дискурс, постмодерн, сучасна російська література.

АННОТАЦІЯ

Мальцева В. В. Полидискурсивность как феномен конституирования художественного текста (на материале современной русской прозы). Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.02 – русский язык. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, МОН Украины, Харьков, 2021.

Диссертационная работа посвящена изучению полидискурсивности современной русской прозы. Полидискурсивность – это способ создания такого художественного высказывания, которое апеллирует к большому количеству дискурсов, сосуществующих в сфере социальных взаимоотношений. Нами был предложен новый подход к пониманию полидискурсивности как наддискурсивного явления. Исходя из теории полифонического романа, разработанной М. М. Бахтиным, мы предлагаем

рассматривать интердискурсивность, метадискурсивность, изменчивый знак и интермедальность неклассического художественного дискурса как механизмы создания полидискурсивного высказывания.

Дискурсивный подход позволил обратить внимание на функционирование и восприятие текста, выявить готовые дискурсивные структуры, которые играют текстообразующую роль, а также определить место автора и читателя в генерировании постмодернистской прозы.

По результатам проведенных исследований сделаны следующие выводы: современный писатель создает многоязычный, полифонический текст с помощью переключения дискурсов, что не позволяет одному голосу стать доминирующим и внедрить свою идеологическую модель. Автор обращается к готовым дискурсивным высказываниям, как правило, с целью деконструкции их содержания, снижения смысла, иронического переосмысления предшествующего опыта. Разгерметизация дискурса современной русской прозы делает возможным создание нелинейного хронотопа и универсального вневременного героя, который способен иметь несколько дискурсивных ролей.

Ключевые слова: дискурс, критический дискурс-анализ, нелинейный дискурс, полидискурсивность, интердискурсивность, метадискурсивность, неклассический художественный дискурс, постмодернизм, современная русская литература.

ABSTRACT

Maltseva V. V. Polidiscursivity as a phenomenon of constituting literary text (on the material of Russian prose). Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology, speciality 10.02.02 – the Russian language. – V. N. Karazin Kharkiv National University, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2021.

The thesis is devoted to the study of polydiscursivity of postmodern Russian prose. Polydiscursivity is a way of creating such a literary expression that appeals to a large number of discursive formats which coexist in the field of human relationships.

We define discourse as a social and communicative practice that exists in a supra-individual language space and functions according to certain parameters that are imposed due to the socio-ideological perspective of the speaker. Discourse seems to be a point of worldview and at the same time discourse is an approach to modeling the world. Such definition of “discourse” corresponds to the theory of nonlinear structured discourse, according to which communicators do not develop any new discursive frames, stable cognitive structures, but only transform existing expression according to the cultural and social components of the communication. We have paid special attention to the concept of non-classical literary discourse, which is based on the principles of language game and dialogue. This type of

discourse includes poetic, prose and dramatic works which were written in the modern and postmodern period.

We have developed a new approach to understanding polydiscursivity as a hyperdiscursive phenomenon and proposed to consider interdiscursivity, metadiscursivity, the variable sign and the intermediate dimension of non-classical artistic discourse as mechanisms for creating polydiscursive expression. Our statement is based on the theory of the polyphonic novel developed by M. Bakhtin.

There are contexts of 19 novels and 7 short stories presented and analyzed in the text of the thesis. These literary expressions were systematized and described according to the mechanisms of polydiscursivity creating. It should be noted that the types of polydiscursive utterances do not have clearly defined boundaries; on the contrary, they mix, intersect, which leads to a complex and multilevel postmodern text, that appeals to the categories of non-hierarchical and non-selectivity, “depressurization”, double coding, etc.

The discursive approach allowed paying attention to the functioning and perception of the text, to identify set discursive structures (preconstructions or discursive traces) that play a textual part, as well as to outline the place of the author and reader in generating postmodern prose. Polydiscursivity encourages the reader to become a co-author, because the text can not be fulfilled without the instance of the perceiving subject.

According to the results of the research, the following conclusions were made: a modern writer creates a multilingual, polyphonic text by switching discursive formats, which does not allow one voice to stay dominant and implement its own ideological models. The author turns to ready-made discursive statements, usually in order to deconstruct their content, reduce the meaning and ironic rethinking of previous experience. The “depressurization” of postmodern literature discourse makes it possible to create a nonlinear chronotope and a universal timeless character who is able to possess a lot of existing discursive roles.

The theoretical and practical significance of the dissertation thesis lies in developing aspects of discourse analysis theory, the formation of ideas about a new and little-studied phenomenon – polydiscursivity of postmodern Russian prose, which appears as a logical continuation of the theory of polyphony, intertextuality and interdiscursivity. The results of the research can be used in courses in the theory of discourse analysis, linguocultural studies and cognitive linguistics.

Key-words: discourse, critical discourse analysis, non-linear discourse, polydiscursivity, interdiscursivity, metadiscursivity, non-classical literary discourse, postmodern, contemporary Russian literature.

Відповідальний за випуск
кандидат філологічних наук, доцент
О. В. Маслій

Підписано до друку 08.02.2021. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 пр. Зам. № б/н.
Надруковано СПД ФО Степанов В. В., м. Харків, вул. ак. Павлова, 311
Свідоцтво про державну реєстрацію В00 № 941249 від 28.01.2003 р.

